

Ko se sprašujemo o svetovni književnosti v obdobju romantike, si je treba najprej pojasniti, kateri novi duhovnozgodovinski dejavniki so ta čas vplivali na splošno pojmovanje literature.

Zdi se, da sta bila med njimi predvsem dva:

- uveljavitev avtonomne individualne osebnosti,
- prodor historizma in kulturnega nacionalizma.

Specifične kompetence avtonomne individualne osebnosti so razum, ki je imel vodilno vlogo že v prejšnjih obdobjih, zlasti v razsvetljenstvu, zdaj pa se mu pridružita še čustvo in domišljija in ga marsikdaj potisneta v podrejen položaj. Razum, čustvo in domišljija so povezani v dinamičen preplet, doživljanje, ki ima aktivno, produktivno ali ustvarjalno, in pasivno, receptivno ali poustvarjalno plat.

Izraz historizem označuje formiranje nove zgodovinske zavesti, za katero so vsi pojavi bistveno opredeljeni z dobo svojega nastanka. Vsaka doba ima svoje norme in vrednote, vzpostavlja svojski, neposreden odnos do najvišjih kategorij. (Ranke: »Jede Epoche ist unmittelbar zu Gott.«) Zato je treba osebnosti in zgodovinske pojave obravnavati ob upoštevanju posebnih kriterijev njihove dobe, ne pa presoјati po absolutnih normah.

Toda to ne velja le za vsako dobo, temveč tudi za vsak narod, ki ravno tako vzpostavlja svojski, neposreden odnos do najvišjih kategorij. Tako pojmovani nacionalizem se v zgodnji razvojni fazi še ne uveljavlja na družbenem, gospodarskem in političnem, ampak pretežno samo na kulturnem področju.

Konstituiranje avtonomne ustvarjalne osebnosti in vznik historičnega ter nacionalnega mišljenja sta torej nujna, čeprav še ne zadostna pogoja, ki zagotavljata duhovnozgodovinsko osnovo romantike.

S to osnovo so povezane nekatere poteze romantične literature, kot npr. poudarjanje čustva in domišljije pri karakterizaciji literarnih oseb, zanimanje za pravljične in fantastične snovi, pa po drugi strani za srednji vek, za ustvarjanje v narodnih jezikih, za ljudsko slovstvo, za vse staro, pristno, izvorno.

Pojem svetovne književnosti dobi v romantiki nove poteze, pravzaprav se šele tedaj formira pod tem imenom. Ni več omejen na antično literaturo in njene renesančne, baročne in razsvetljenske naslednice kot nosilke klasičnih vrednot, ki jim je priznana univerzalna nadčasovna vrednost, temveč se, načelno gledano, napaja iz vseh zgodovinskih dob in vseh jezikovno-nacionalnih tradicij.

Pri tem se kaže razlika med centralnimi in perifernimi literaturami.

Osrednje evropske literature so razvile vse vrste, oblike, žanre ali vsaj večino njih, zato se z nastopom novih smeri, kot je romantika, v njih pojavijo ustrezne novosti v polnem obsegu. V recepciji obrobni literatur, kakršna je tudi slovenska, pa nastopajo nove smeri le z izborom nekaterih novosti. To pomeni, da je slovenska literatura v primerjavi z osrednjimi nerazvita. V tradiciji uveljavljeno ime za to je zamudništvo. Nerazvita literatura teži k razvitosti, k premagovanju zamud, kar se tradicionalno poimenuje s pojmom prerod.

Tolmačenje lastne literarne preteklosti s pojmom zamudništvo in prerod je značilno za kritiko in literarno vedo v starejših dobah. Zgodnja znamenja takšne miselne naravnosti najdemo že pri Čopu in odmeve nanje v posameznih Prešernovih pesmih. Dobrih sto let pozneje so se pri Kidriču zaokrožila v temeljni vzorec, ki je v celoti določal zgradbo njegove literarne zgodovine. Zaslediti pa je mogoče tudi nasprotno težnjo, ki išče gibala literarnozgodovinskega dogajanja v samobitni narodovi ustvarjalnosti (npr. Slodnjak). V novem času so sicer prišla v ospredje druga vprašanja, ki so zabrisala osrednji pomen zamudništva in preroda, toda določitev svetovne književnosti in deležev centralnih ter perifernih literatur v njej ostaja problem, ki kar naprej išče nove in nove rešitve. Ker pa je položaj po posameznih literarnih vrstah, zvrsteh, oblikah in po posameznih področjih misli o literaturi različen, se tukaj ni mogoče zadovoljiti s splošnimi trditvami.

Če se vrnemo k slovenski romantiki, so zanjo relevantna predvsem tri področja, na katerih lahko pokaže pomembne dosežke, primerljive z drugimi literaturami: to so umetna pesem, ljudska pesem, filološka in estetska misel.

1. Umetna pesem

Slovenska literatura ta čas še ni poznala pripovedne proze, dramatika kljub obetavnemu začetku pri Linhartu ni našla ustreznega nadaljevanja, in tako je glavnino literarnega ustvarjanja sestavljalo samo pesništvo od Pisanic naprej z viškom v Prešernovi poeziji. Pri tem najbolj reprezentativnem primeru se pojavljajo nove evropske snovi, teme in motivi, pa množica evropskih pesniških oblik, vrst, žanrov. Te verzne, kitične in pesniške forme so bile Prešernu dosegljive bodisi neposredno v originalu, bodisi posredno prek njihove recepcije v bolj znanih literaturah.

Najprej je tu množica silabotoničnih in akcentuacijskih verzov različne dolžine z različnim verznim ustrojem in različno kitično zgradbo. Daleč najpomembnejši vzorec v njegovem opusu je jambski enajsterec, v njem so spesnjene tercine, stance, soneti in sonetni venec. Od drugih romanskih oblik je z več kot enim primerom zastopana le španska romanca. Med germanskimi sta opazna nibelunški verz in kitica. Glavna antična verzna oblika je distih, kombinacija heksametra in pentametra. Primer lirike orientalskega izvora so gazele.

Nekatere teh oblik pozna slovensko izročilo, pretežna večina pa izvira iz raznih smeri evropske pesniške tradicije. Prešeren jih je uporabil v ljubezenski, refleksivni in domovinski liriki, v elegijah in satiričnih pesmih, v pesmih lirsko-epskega in pripovednega značaja, kot so balade in romance, pa tudi v epski pesnitvi.

Že obrisni pregled kaže, da je Prešeren zavestno prevzemal in adaptiral verzne, kitične in pesniške oblike po zgledih razvitih evropskih literatur, bodisi iz njihovega aktualnega stanja bodisi iz njihove tradicije. Če bi poleg verzno-oblikovnega in tematskega vidika upoštevali tudi stilnega in generičnega, bi se ob tem še bolj potrdilo, da je postavil svojo poezijo enakopravno ob bok evropski klasični in sodobni romantični.

2. Ljudska pesem

Po skromnih začetkih v razsvetljenstvu je zbiranje, izdajanje in preučevanje ljudskega pesništva v dobi romantike zares oživel. Tu je imel eno glavnih vlog Kopitar kot spodbujevalec in ocenjevalec, le da so njegovi naporji veljali predvsem srbski in ne toliko slovenski ljudski pesmi; Smole, Vraz in Korytko so bili praktični zbiralci; Prešeren pa je dal nekaterim ljudskim pesmim umetno podobo.

3. Filologija in estetika

Na področju filologije se starejši razsvetljenski in predromantični poskusi (Zois, Vodnik; Kopitar: *Grammatik der slavischen Sprache* ...) še najbolj organsko prelivajo v novejšo romantično (npr. delo za Brižinske spomenike). Na estetskem področju sicer ni tolikšne kontinuitete s preteklostjo, vendar poteka Čopova kritiška dejavnost vzporedno s Prešernovo pesniško in ji daje impulze zlasti na teh področjih: »prizadevanje za moderno estetsko dojemanje slovstva v raznovrstnosti njegovih jezikovno-historičnih izrazov, (...) opazovanje razvoja evropskih in zunajevropskih literatur v njihovi medsebojni povezanosti, (...) upoštevanje teh literatur pri presojanju slovenskega slovstva.« (Juvan)

Pripomniti kaže, da se je literarno ustvarjanje prilagodilo prevladujočemu vplivu nacionalnih kriterijev prej kakor sočasna misel o literaturi in da so bili spričo tega filološki in estetski razgledi čez meje posameznih jezikov in kultur tako rekoč samoumevni. Dodaten razlog za to je dejstvo, da je bil občevalni jezik slovenskih izobražencev praviloma nemščina.

V obzorju slovenske romantike so torej:

- umetna poezija, ki doseže v tem času enega razvojnih viškov,
- ljudska pesem, za katero poteka sistematično zbirateljsko delo,
- filologija in estetika, ki sta v tesni zvezi s sočasnimi evropskimi prizadevanji.

Primerjalna književnost tedaj na Slovenskem, pa zvečine tudi drugod, še ni dosegla stopnje samostojnega, razvitega strokovnega diskurza, niti še ni bila ustrezno poimenovana, temveč je treba iskati njene zgodnje oblike na polju filologije in estetike. Omejene so bile na posamezne kritike, odlomke iz korespondence in večidel neobjavljene zapiske, ki pa sem in tja razkrivajo potencialno široke problemske razglede (Kopitar, Čop). Samo po sebi je umevno, da je primerjalna književnost največkrat komentirala tista vprašanja, ki so bila v ospredju sočasnega literarnega ustvarjanja in filološke ter estetske obravnave. Pri tem je ponujala nekatere rešitve za probleme, ki jih je navrgla literarna praksa, in kdaj pa kdaj nakazovala obrise širših perspektiv na ravni več primerljivih literatur. Reči smemo, da je primerjalna književnost sodelovala z literarnim ustvarjanjem; marsikje je zaostajala za njim, marsikje ga je prehitevala; toda ob vprašanjih, ki se jih literarno ustvarjanje sploh ni dotikalo, je tudi sama bolj ali manj vztrajno molčala.